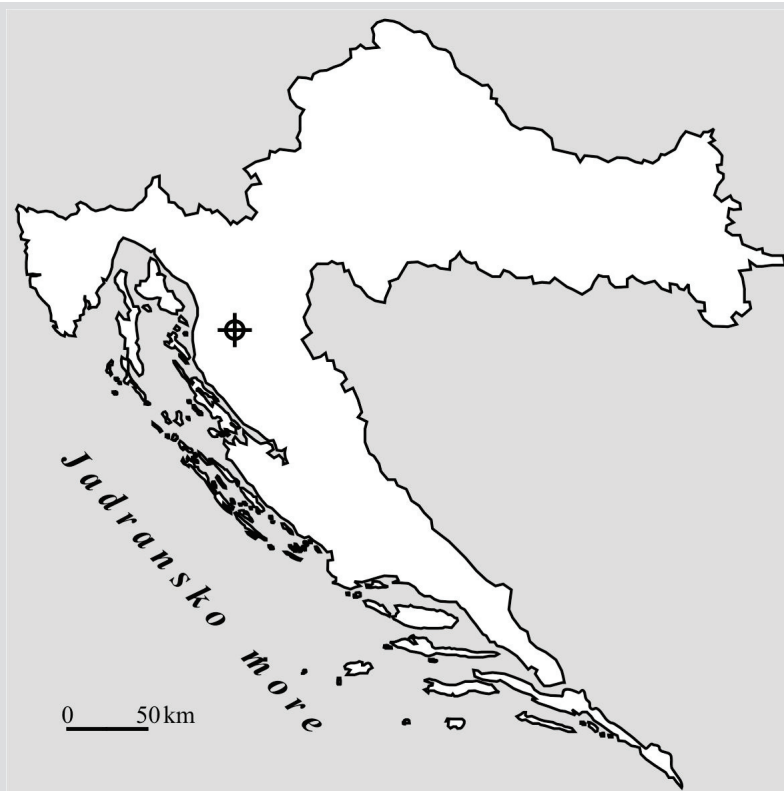

JOŠ O BEZDANJAČI POD VATINOVCEM

PIŠE: Vlado Božić, dipl. ing.
Speleološki odsjek HPD "Željezničar"
Zagreb

Iako je o špilji Bezdanjači napisano mnogo članaka i vijesti, pa se čini da je sve o toj zanimljivoj špilji već poznato, još ima detalja o kojima nije pisano, a koji se još prepričavaju među speleolozima. To je naročito zanimljivo mladim speleolozima, koji su samo čuli za ovu špilju, ali ju nisu imali priliku posjetiti. Budući da je prošlo 45 godina od otkrića špilje i 40 godina

od velikog arheološkog istraživanja, a ujedno 17 godina od posljednjeg posjeta špilji, prilika je da se iznesu ili još naglase neki detalji vezani uz ovu, za hrvatsku speleologiju, značajnu špilju.

Tijekom 1958., 1959., 1960. i 1961. Speleološko društvo Hrvatske (SDH) obavljalo je za ondašnju Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) regionalna

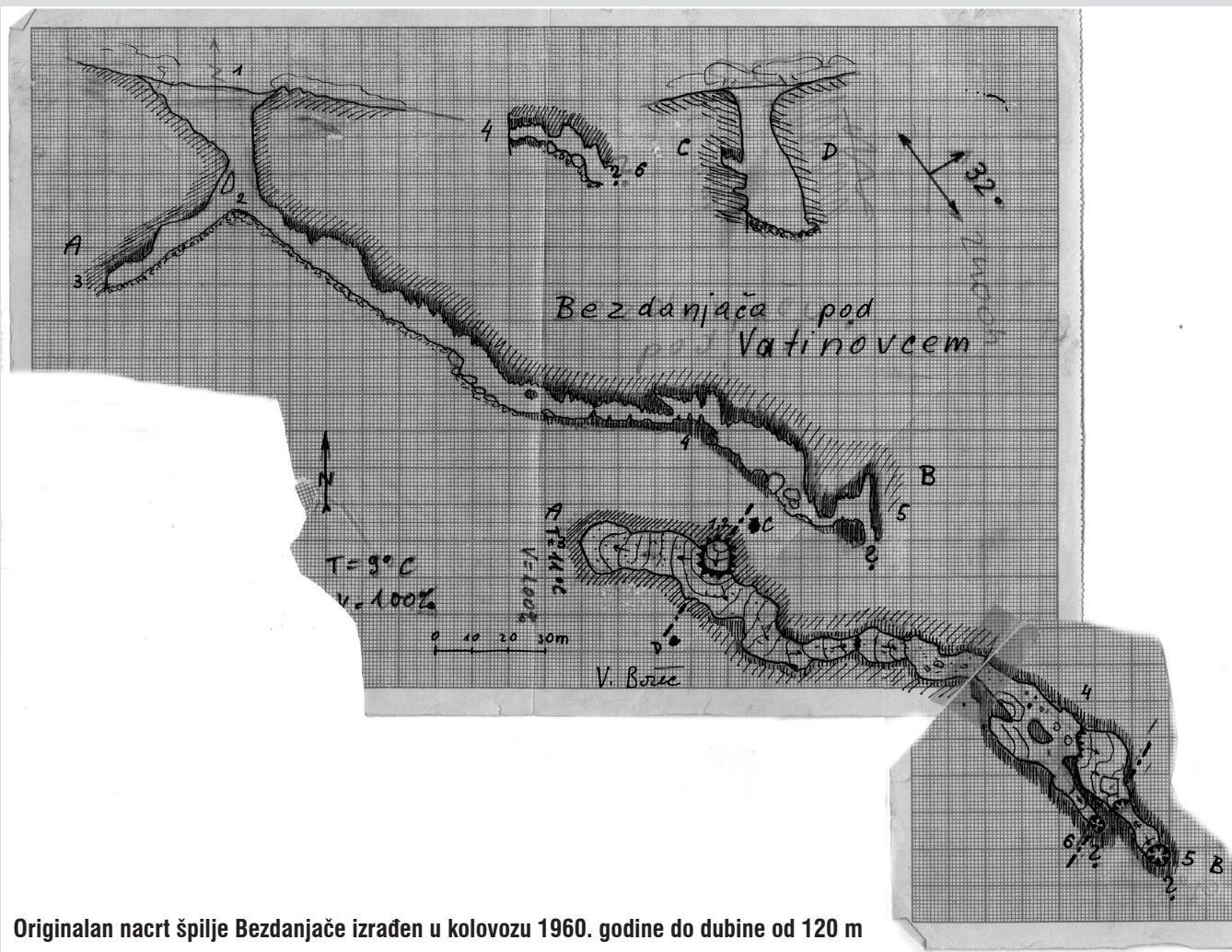
speleološka istraživanja po cijeloj Hrvatskoj kojima je bio cilj istražiti špilje i jame koje bi se u slučaju potrebe mogle koristiti. Sudionici istraživanja bili su članovi gotovo svih ondašnjih hrvatskih speleoloških udruga. Njihov rad koordinirao je geograf Ivo Baučić, tadašnji tajnik SDH i asistent na Geografskom odjelu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. U

36

Silaz niz ulaznu okomicu 1989. godine. Još se vide dotrajale drvene stube izrađene 1965. radi lakšeg silaza arheologa

foto: Vlado Božić

Originalan nacrt špilje Bezdanjače izrađen u kolovozu 1960. godine do dubine od 120 m

kolovozu 1960. područje istraživanja bila je Lika.

Svi su sudionici bili podijeljeni u ekipe od po 4-5 ljudi. Bio sam vođa ekipe koja je imala sjedište u Vrhovinama. Uz mene su još stalni članovi bili: Ivan i Pero Filipčić (SO PDS "Velebit") i Vlasta Šegrc (SO PD "Željezničar") te povremeno još neki član. U vrijeme otkrića i prvog istraživanja špilje član ekipe je bio i Hrvoje Malinar (SO PDS "Velebit"). Po terenu su nas vodili lugari. Tako nas je jednog dana lugar iz Vrhovina odveo na brdo Vatinovac, južno od ceste Vrhovine - Otočac i do jamskog otvora špilje Bezdanjače. Kako sam u jame obično prvi ulazio bio sam tako igrom slučaja prvi čovjek nakon više od dva i pol tisućljeća koji je ušao u ovu špilju. Prošao sam najprije sam nekoliko stotina metara kosih kanala špilje i bio zaprepašten onim što sam vidio: brojnim ljudskim kostima i mnoštvom keramike uz njih. Iza mene se u špilju spustio Ivan Filipčić. Tada nismo ništa dirali i vrlo uzbuđeni izašli van. Ispričali smo što smo vidjeli i shvatili da će nam drugi ljudi teško vjerovati što smo našli.

Otišli smo zato na kolodvor u Vrhovinama i telefonom razgovarali s Aleksandrom Mujićem, članom SO PD

"Željezničar" i potpredsjednikom SDH, ujedno šefom Glavnog kolodvora Zagreb. Savjetovao nas je da oprezno iz špilje izvadimo nekoliko komada keramike, da ih stavimo u sanduk i vlakom pošaljemo njemu. Idući smo dan u Zalužnici, selu podno Vatinovca, u tamošnjoj stolariji nabavili sanduk s hoblovinjem i pilovinom i odnijeli to do ulaza u Bezdanjaču. U špilju smo se opet spustili Ivan Filipčić i ja. Kako su mnoge keramičke posude i kosti bile prekrivene sigovinom, odlučili smo uzeti samo one koje nisu bile zasigane. Da bi poslije znali gdje smo šta uzeli, izradili smo skicu špilje i skicu mjesta gdje smo uzeli posudu, uključujući kosti i druge zasigane posude. Skicu terena svake posude stavili smo u posudu, obložili je hoblovinjem i u naprtnjači iznijeli van. Ispred ulaza fotografirali smo iznešene posude. Načinili smo to na svoj rizik, jer smo sa sobom imali samo fotoaparat bez fleša, a smjeli smo od svake špilje ili jame načiniti samo jednu sliku ulaza. Posude smo opet zamotali u hoblovinje i stavili u sanduk s pilovinom, odnijeli na kolodvor u Vrhovinama i po željezničarima poslali Aleksandru Mujiću na Glavni kolodvor u Zagrebu. On je sanduk predao geologu Mirku Malezu, potpredsjedniku SDH, koji je radio u Geološko-paleontološkoj zbirci i

laboratoriju za krš JAZU (danas Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU) u Zagrebu. Time je tada naša briga oko nalaza prestala.

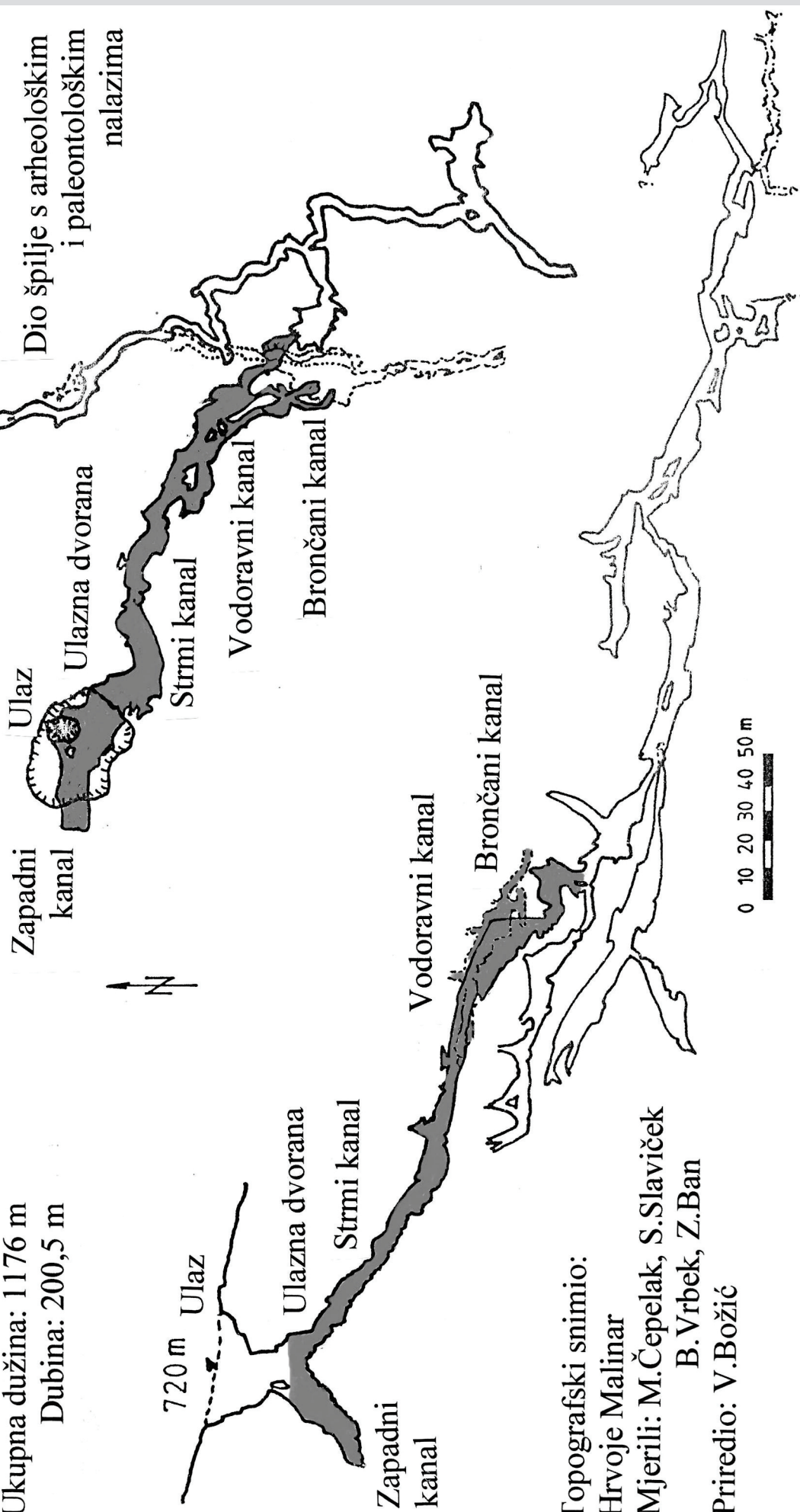
* Naziv Bezdanjača pod Vatinovcem dao je 1960. lugar, koji je je prvu ekipu speleologa doveo do ulaza, a naziv Horvatova špilja, dali su članovi Speleološkog odsjeka PDS "Velebit" na svojoj Godišnjoj skupštini održanoj 15. prosinca 1963., pa se špilja u literaturi spominje pod oba dva imena

Vratili smo se u špilju i izradili nacrt špiljskih kanala do dijela gdje su oni postali strmi i okomiti, u dužini od oko 200 m (Nedavno je u ostavštini akademika Mirka Maleza pronađen taj originalni nacrt). U zapisnik s istraživanja Bezdanjače naveli smo što smo vidjeli i što smo poslali u Zagreb.

Sva ova istraživanja za JNA morala su ostati vojnom tajnom, tj. sudionici istraživanja nisu smjeli pričati o njima, ali su za ovo otkriće zagrebački speleolozi ipak saznali. Dvije godine poslije prvog ulaska u špilju, tj. 4. studenog 1962. u špilju su došli članovi SO PDS "Velebit", među kojima su bili

BEZDANJAČA POD VATINOVCEM

Ukupna dužina: 1176 m
Dubina: 200,5 m

Topografski snimio:

Hrvoje Malinar

Mjerali: M.Čepelak, S.Slaviček

B.Vrbek, Z.Ban

Priredio: V.Božić

Ivan Filipčić i Hrvoje Malinar. Oni su se spustili i u dublje dijelove špilje i pronašli mnoštvo raznih brončanih predmeta (oruđa, oružja i nakita). Uzeli su uzorke tih predmeta, donijeli ih u Zagreb i predali dr. Vladimiru Mirosavljeviću u Odjelu za arheologiju Filozofskog fakulteta.

Prošle su opet dvije godine, a da nitko nije dolazio u špilju. Ovi donešeni predmeti ipak su zainteresirali stručnjake, naročito prof. Ružicu Drechsler-Bižić u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Na njezinu inicijativu Hrvoje Malinar je 14. studenog 1964. u špilju doveo nju, paleontologa dr. Mirka Maleza i geologa Srečka Božičevića. Ovaj posjet špilji bio je odlučujući, jer je Arheološki muzej iduće godine organizirao u špilji veliko arheološko istraživanje. Tijekom srpnja i kolovoza 1965. R. Drechsler-Bižić vodila je istraživanje u

kojem je povremeno sudjelovao M. Malez, S. Božičević (izradio seriju dijapozitiva), Ivo Baučić, Zlatko Pepeonik i više studenata geografije i arheologije.

Radi lakšeg silaženja niz tridesetak metara duboku ulaznu okomicu, tesari iz Vrhovina sagradili su drveno stubište, a u špilji je, na dubini od oko 90 m postavljen stalni bivak. U tom su istraživanju izvađene gotovo sve kosti, keramika, brončani i drveni predmeti iz svih, istraživačima dostupnih mjesta. Ipak, još je uvijek u špilji ostalo predmeta koje tadašnji istraživači nisu našli.

O tom istraživanju i nalazima prva je vijest objavljena 10. prosinca 1965. u novinama RAD, a napisala ju je Božena Matetić (Matetić, 1965), a nedugo zatim i Srečko Božičević u Večernjem listu (Božičević, 1966). Novinskih članaka bilo je i kasnije, kao npr. u Nedjeljnom vjesniku

(Mikuličić 1970.) i Večernjem listu (Kovačević, 1977.).

Nakon ovog istraživanja u špilju su više puta ulazili članovi SO PDS "Velebit" radi nastavka speleoloških istraživanja, kojom prilikom su otkrili još speleoloških zanimljivosti (novih kanala i dvorana, plin CO₂ u najnižem dijelu špilje) i arheoloških nalaza. Izradili su tada i detaljan topografski nacrt cijele špilje. Istovremeno, znanstvenici su obrađivali izneseni materijal i poslije ga predali u Arheološki muzej koji je u Odjelu za prapovijest organizirao izložbu.

O rezultatima speleoloških istraživanja pisao je Hrvoje Malinar u časopisu Naše planine (1976.), gdje je objavio tijek istraživanja i nacrt špilje, a o rezultatima znanstvene obrade nalaza iz špilje, izvađenih 1965., pisala je sama Ružica Drechsler-Bižić (1971., 1980., 1983. i 1984.), a također i zajedno s Božom Čečukom (1984.). O nalazima iz špilje, naročito o kostima, pisao je Mirko Malez (1973., i 1980.) i zajedno s V. Nikolićem (1975.), a o određivanju starosti kostiju, siga i drveta pomoću radiokarbonskog ugljika A. Sliepčević i D. Srdoč (1980.). Smatralo se da je tim objavljenim tekstovima špilja u potpunosti znanstveno obrađena (Božić, 1986., 1987.).

Ustanovljeno je da je špilja duga 1 176 m, duboka 200 m, da su u špilji na dubini od 70 do 120 m sahranjivani ljudi nepoznatog plemena tijekom pola milenija u srednjem i mlađem brončanom dobu, tj. od oko 1 400 do 900 godina prije Krista. U špilji je nađeno kostiju od oko 200 osoba razne dobi, te mnogo keramike (posude sadržaja do 50 lit), predmeta od drva (žlice, luči), bronce (sjekire, koplja, srpovi, mačevi, noževi, igle, gumbi, fibule, narukvice) i kamena (kamenno uglučano strugalo), i dr.

Zbog važnosti koju je tim nalazima špilja dobila, speleolozi su je počeli posjećivati. Posjetili su je i slovenski speleolozi 17. srpnja 1988. i zaprepastili se gomilom smeća koju su 1965. ostavili arheolozi pokraj bivka u špilji. Dio smeća oni su iznijeli van, kojom prilikom je, od pada stakla iz vreće na ulaznoj vertikali ozlijeđen J. Mihevc, pa je liječničku pomoć morao zatražiti u Gospiću (Mihevc, 1989.). Posjet Bezdanjači bio je u sklopu znanstvene ekskurzije po špiljama dinarskoga krasa za koji je Jamarska zveza Slovenije (A. Mihevc i M. Zlokolica) tiskala poseban Vodič (Mihevc, 1989.).

Zadnji speleolozi koji su posjetili špilju bili su sudionici 19. Zagrebačke

Speleolog u Strmom kanalu

foto: Vlado Božić

Ostaci kostiju u zajedničkom grobu u najnižem dijelu Brončadobnog kanala

foto: Vlado Božić

speleološke škole (Lacković, 1989.). Prilikom tog posjeta, u travnju 1989. obavljeno je i opsežno fotografiranje. Također, iz bivka je odneseno nekoliko vreća smeća. Od tada više nitko nije bio u špilji, jer je tijekom Domovinskog rata brdo, u kojem se nalazi ulaz u Bezdanjaču, bilo područje razgraničenja zaraćenih strana, pa se pretpostavlja da je minirano.

Ulaznu okomicu sudionici speleološke škole svladavali su pomoću užeta i sprava za spuštanje i penjanje. Na ljevkastom ulaznom dijelu još je stajao ostatak stuba, sagrađenih 1965, tada već potpuno trulih i neupotrebljivih za korištenje. To brzo truljenje drva u ulaznom jamskom otvoru navodi na zaključak da se slično događalo i u brončanom dobu, što znači da je prilikom svakog ponovnog ulaženja u špilju, a ulazilo se punih 500 godina, trebalo graditi novu drvenu konstrukciju, jer se prethodna sigurno raspala već nakon dvadesetak godina. Životni vijek tadašnjih ljudi bio je mnogo kraći od današnjih pa je razdoblje ponovnog silaska u špilju moralo biti vrlo kratko kako bi se stečeno iskustvo silaska u špilju i boravka u njoj prenosilo na

mlade naraštaje, a to je zahtijevalo stalno održavanje (gradnju) drvene konstrukcije za silaz niz jamski ulaz.

I dok je dio sudionika škole bio u špilji, dio je razgledavao okolicu i na udaljenosti 400-500 m od logora našao prevjesnu stijenu (pećinu) s ostacima suhozida ispred nje, koji su ličili na ostatke neke gradine ili naselja manjeg broje ljudi. Za tu gradinu čula je i Ružica Drechsler-Bižić od mještana ispod Vatinovca, ali ju nije posjetila (Drechsler-Bižić, 1980., 43). Taj objekt je 10. studenog 1966. posjetio Hrvoje Malinar (zajedno sa Željkom Hercigonjom) i ustanovio da se radi o manjoj špilji, zapravo pećini, za koju je saznao da se zove Mešića pećina. On nije primijetio nikakvih zidova. Prilikom idućih posjeta Bezdanjači svakako bi trebalo posjetiti i istražiti to područje i utvrditi da li je ono u ikakvoj vezi s Bezdanjačom. No, prije treba biti siguran da na terenu nema mina!

Ovaj posljednji posjet Bezdanjači izazvao je u Zagrebu veliko zanimanje, naročito kod mladih članova, pa je u dogovoru s Arheološkim muzejom dogovoreno predavanje u muzeju, koje je 7. lipnja 1989. održala, tada već umirovljena

dr. Ružica Drechsler-Bižić s dijapozitivima koje je 1965. snimio Srećko Božičević. Tom je prilikom razgledana i izložba predmeta iznešenih iz špilje, a vođena je i zanimljiva rasprava o svemu vezanim uz špilju (Božić, 1989).

Prilikom razgledavanja izložene keramike primijetio sam da nisu izložene posude koje smo 1960. iznijeli iz špilje i poslali ih u Zagreb. U razgovoru s kustosicom muzeja, dr. Balen, koja je pažljivo proučila fotografiju tada iznesene keramike, saznao sam da Arheološki muzej nikada nije dobio ni te keramičke posude kao niti moje skice nalaza tih posuda.

Novo svjetlo na događaje u Bezdanjači u brončanom dobu dala je 1998. arheologinja Mirna Malinar, kćerka geologa Hrvoja Malinara. Na temelju predmeta koje je Hrvoje Malinar našao u špilji nakon arheološkog istraživanja 1965. (i predao ih Arheološkom muzeju), a također i na temelju detaljnog pregleda terena na kojem su nađeni predmeti, Mirna Malinar je dala novo viđenje događanja u špilji. Novost je u tome da špilja nije bila samo nekropola,

gdje su obredno sahranjivani članovi nekog protojapodskog plemena, već je u zadnjoj fazi, tj. oko 900 god prije Krista u špilji bio zbjeg, tijekom kojeg su ljudi u špilji umrli ili bili ubijeni. (Malinar, 1998.).

Speleolozima je vrlo zanimljiv nalaz komada užeta, nađen na dubini od stotinjak metara, kojega je predstavila Mirna Malinar. Među speleolozima se uvijek raspravljalo o tome kako su brončanodobni ljudi silazili niz 30-metarsku okomicu i dalje kroz špilju gdje još ima okomica od 4 i 6 metara te kako su dolje nosili mrtvace i cijele keramičke posude. Smatra se da su za to koristili stablo s potkresanim granama. U donjem ulazne okomice u stijeni se nazire udubljenje, klesano ljuskom rukom, koje je moglo služiti kao uporište nekoj drvenoj konstrukciji za silaz u špilju. Nalaz tankog sukanog užeta, u stvari čvrsto vezanog čvora, veličine 2,5 x 3 cm, kojega analiza još nije obavljena, dokaz je korištenja užeta u podzemlju. Uže je moglo služiti za vezanje mrtvaca

kod nošenja, ali i svega ostalog što je donošeno u špilju. Uže je moglo poslužiti i za pridržavanje kod svladavanja kosih i strmih dijelova špilje. Taj je nalaz užeta važan jer je dokaz davne primjene užeta u podzemlju.

Dali pomoću potkresanog stabla ili i uz pomoć užeta, brončanodobni ljudi spustili su se 120 m duboko ispod razine ulaza što je tada bilo najdublje u svijetu. Dublje su se spustili tek nakon tri milenija, tj. tek 1723. u Češkoj u jami Macochi, samo 12 m dublje, odnosno 132 m! Osim toga oni su prošli oko 400 m strmih špiljskih kanala. Da bi mogli svladati sve te prirodne prepreke i obavljati obrede u špilji što je zahtijevalo dosta vremena i morali su imati dobru rasvjetu. U grobovima i pokraj njih nađeni su obrađeni drveni štapići s nagorenim vrhovima za koje se pretpostavlja da su služili kao luči za rasvjetu. Također su morali imati i sigurno sredstvo za paljenje vatre, jer se lako moglo dogoditi da se luči ugase. Po kosim stalaktitima u špilji zna se da je u špilji postojalo strujanje zraka (vjetar)

koji je mogao ugasi luči, pa je trebalo vatru zapaliti u špilji nekim donesenim, ali sigurnim "upaljačem". Tehnika svladavanja strmih i okomitih dijelova špilje, paljenje vatre i osvjetljavanje špilje u brončanom dobu, nepoznanice su današnjim speleolozima, jer se za njih rješenja samo pretpostavljaju.

Zbog pothvata kojeg su brončanodobni stanovnici Like ostvarili smatramo ih jednim od prvih istraživača špilja na današnjem teritoriju hrvatske države, odnosno, smatramo ih pretečama modernih hrvatskih speleologa. O brončanodobnim istraživačima, kao jednim od prvih speleologa kod nas pisali su Mirko Malez (1984.) i Vlado Božić (1984., 1991., 1999., 2000. i 2003.).

Fotografija keramičkih posuda izvađenih iz špilje Bezdanjače 8.kolovoza 1960. godine

foto: Ivan Filipčić

LITERATURA

- Božičević, S., 1966: Kosturi s brončanim nakitom. Feljton - Svjetla pod zemljom, Večernji list, 31. nastavak, od 7. listopada 1966, Zagreb
- Božić, V., 1984: Pračovjek kao speleolog. Naš krš, br.16-17, str.144, Sarajevo
- Božić, V., 1986: Bezdanjača pod Vatinovcem znanstveno obrađena. Naše planine, br.1-2, str.28, Zagreb
- Božić, V., 1987: Bezdanjača pod Vatinovcem znanstveno obrađena. Speleolog, god.32/33, za 1984-1985, str.70-71, Zagreb
- Božić, V., 1989: Predavanje o špilji Bezdanjači. Naše planine, br.9-10, str.282, Zagreb
- Božić, V., 1991: Les spéléologues de l'âge de bronze en Croatie (Yougoslavie). Spelunca, br.43, str.20-22, Paris
- Božić, V., 1999: Kratka povijest speleologije u Hrvatskoj. Speleološki turizam u Hrvatskoj, HPS, str.13, Zagreb
- Božić, V., 2000: Kratka povijest speleologije u Hrvatskoj. Speleologija, SO PDS "Velebit", str.17, Zagreb
- Božić, V., 2000: (Ne)otkrivena ljepota u utrobi zemlje. Euro City, HŽ, br.3, jesen 2000, str. 42 i 44, Zagreb
- Božić, V., 2003: Pretpovjesno doba. Speleologija u Hrvatskoj, HPS, str.14, Zagreb
- Čečuk, B., Drechsler-Bižić, R., 1984: Pregled arheoloških istraživanja u spiljama na području SR Hrvatske. Zbornik - 9. Jugoslavenski speleološki kongres, str.191-193, str. Zagreb
- Drechsler-Bižić, R., 1971: Predslavenske kulture u Lici. referat na simpoziju "Lika u NOR-u i socijalističkoj izgradnji", Plitvice
- Drechsler-Bižić, R., 1980: Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina. Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb, serija 3, sv.XII-XIII, za 1979-1980, str.27-78 i 78 tabli, Zagreb
- Drechsler-Bižić, R., 1983: Srednje brončano doba u Lici i Bosni. Japodska kulturna grupa, Praistorija jugoslavenskih zemalja - bronzano doba, Sarajevo
- Drechsler-Bižić, R., 1984: Brončano doba u pećinama Like. Zbornik - 9. Jugoslavenski speleološki kongres, str.625-627, Zagreb
- Kovačević, T., 1977: Stariji od Japoda. Večernji list, od 8. lipnja 1977, str.12, Zagreb
- Lacković, D., 1989: 19. Zagrebačka speleološka škola 1979. Naše planine, br.5-6, str.139, Zagreb
- Malez, M., 1973: Prvi ljudi na teritoriju Like. Lika u prošlosti isadašnjosti, Zbornik 5, Karlovac
- Malez, M., Nikolić, V., 1975: Patološka pojava na prehistorijskoj čovječjoj lubanji iz pećine Bezdanjače u Lici. Rad JAZU, knj.371, Zagreb
- Malez, M., 1980: Bezdanjača pod Vatinovcem i njezina kvartarna fauna. Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb, serija 3, sv.XII-XIII, za 1979-1980, str.1-26, Zagreb
- Malez, M., 1984: Povijest speleoloških istraživanja u Hrvatskoj. Zbornik - 9. Jugoslavenski speleološki kongres, str.74, Zagreb
- Malinar, H., 1976: Novosti iz Horvatove špilje kod Vrhovina. Speleolog, god.XXII-XXIII, za 1974-1975, str.20, Zagreb
- Malinar, H., 1976: Bezdanjača pod Vatinovcem ili Horvatova špilja. Naše planine, br.1-2, str.21-25, Zagreb
- Malinar, M., 1998: Brončani lokalitet špilja Bezdanjača - novi materijal i interpretacija. Opvsc. Archael. Vol.22, str.141-162 i 14 tabli, Zagreb
- Matetić, B., 1965: Zagonetna Bezdanjača. novine RAD, od 10. prosinca 1965, str.11, Zagreb
- Mihevč, A., 1989: Pohod po jamah dinarskega krasa. Naše jame, br.31, str.103, Ljubljana
- Mikulučić, D., 1970: Izlet u prahistoriju. Nedjeljni vjesnik, od 20. rujna 1970, str.4-5, Zagreb
- Sliepčević, A., Srdoč, D., 1980: Određivanje starosti uzoraka drveta i sige iz špilje Bezdanjače. Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb, serija 3, sv.XII-XIII, str.79-85, Zagreb
- Sliepčević, A., Obelić, B., Srdoč, D., Horvatinčić, N., 1984: Određivanje starosti sige analizom radioaktivnog ugljika, Zbornik - 9. Jugoslavenski speleološki kongres, str.395-396, Zagreb

“Pišalo” u Vodenom kanalu

foto: Vlado Božić

SUMMARY

BEZDANJAČA POD VATINOVCEM

No one has been to the cave since 1989, as its surroundings were near the front line at the times of war. It is believed that the cave is mined making the access to the cave extremely dangerous. Nevertheless, young speleologists want to learn as much as possible about this interesting cave.

Špilja Bezdanjača pod Vatinovcem or Horvatova špilja is 1,176m in length and 200m in depth. Its vertical is approximately 30m deep. It was discovered in 1960, excavated in 1965 and soon after also completely speleologically explored. Although several both journalist and professional articles have been written on it, some events still have not been published still. This article describes in great detail the discovery of numerous human and animal bones, the excavation of the ceramic samples and their dispatch to Zagreb. Unfortunately, to this day, it has been found out neither where that ceramic is nor where the maps of the findings are. The original map of the then explored part of the cave has been recovered only recently.

The above mentioned extensive archaeological excavation was led by Ružica Drechler-Bižić, an archaeologist from the Archaeological Museum in Zagreb in 1965. She also worked with her fellow colleagues on the materials excavated. However, not all was excavated, as speleologists (namely Hrvoje Malinar and his daughter Mirna Malinar) have found and delivered to the museum other objects, a part of one rope being of special interest.

Mirna Malinar assumes that the cave was not only a necropolis for about 200 persons in the period from 1,400 to 900 B.C. but also the place they had had to flee to.

Speleologists are still debating on how the people of the Bronze Age entered the cave 3 and a half thousand years ago, how they conquered the verticals and how they carried their big pottery and their dead. The part of the rope mentioned is a new piece of evidence of how the rope was actually used. The pieces of burned wood might have served as torches or some dare to say they might have been 'lighters' for the torches themselves.